

- наук : 19.00.09 / В.О. Лефтеров; Університет цивільного захисту України. – Х., 2008. – 37 с.
6. Ломов Б.Ф. Антиципация в структуре деятельности / Б.Ф. Ломов, Е.Н. Сурков. – М. : Наука, 1980. – 182 с.
 7. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко – К. : Видавництво ТОВ "КММ", 2006. – 240 с.
 8. Осьодло В.І. Психологія професійного становлення офіцера: [монографія] / В.І. Осьодло. – К. : ПП "Золоті ворота", 2012. – 463 с.
 9. Саннікова О.П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці / О.П. Саннікова. – Одеса : СМІЛ, 2003. – 256 с.
 10. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми: [навч. посіб.] / В.О. Татенко. – К. : НАУ-друк, 2009. – 286 с.
 11. Чепелева Н.В. Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду: монографія / Н.В. Чепелева, Т.М. Титаренко, М.Л. Смульсон та ін.; [за ред. Н.В. Чепелевої]; АПН України; Інститут психології ім. Г. С. Костюка. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 255с.
 12. Шевченко Н.Ф. Розвиток уявлень про категорію "смысл" у психологічній теорії діяльності / Н.Ф. Шевченко // Психологія і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 82–88.

The article analyzes the psychological conditions of subjectivity and necessary factors of subjectivity of officers. It is shown that psychological support of this process involves a comprehensive implementation of the activities of its subjects research and diagnostics, projecting and management functions.

Keywords: *subjective approach, psychological support, professional development, officer.*

УДК 159.922.923

Ірина Жадан

ЦІННОСТІ В СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ МОЛОДІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Окреслено проблемне поле уявлень про чинники та механізми структурування політичної картини світу у перехідному суспільстві. Викладено концептуальні засади дослідження ціннісно-сислової складової політичної картини світу молоді та вразливі місця методичного забезпечення такого дослідження.

Ключові слова: *політична картина світу, цінності, чинники, структурування, інтерпретація, концептуалізація, конструювання.*

Проблема. Актуальність дослідження структурування ціннісної складової політичної картини світу молоді зумовлена суспільним запитом на виявлення соціально-психологічних ресурсів політичної соціалізації молоді, позаяк традиційні підходи до формування соціалізувальних впливів сьогодні не забезпечують бажаного ефекту з низки причин. З одного боку, у перехідному суспільстві змінюються уявлення про ціннісні пріоритети, суттєво розширюються інтерпретаційні рамки, які відображають наявні в культурі цінності, норми,

правила поведінки тощо [12], зростає рівень мозаїчності і міфологізованості політичної культури. Водночас руйнуються традиційні соціокультурні моделі трансляції цінностей – втрачається референтна функція сім'ї як чинника формування ціннісних настанов, цілі і цінності старших поколінь не приймаються молоддю, а консервативна освіта не встигає перебудуватись і не забезпечує належним чином соціалізувальну функцію як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин. Внаслідок цього система уявлень про політичну реальність формується на основі "...міфологічних інтерпретаційних схем або ж типової, стереотипної поведінки" [12, с. 6], а політичній картині світу молоді, як свідчать результати політико-психологічних досліджень, властиві фрагментарність, брак центрованості на "Я" суб'єкта, негативна емоційна забарвленість, схематичність, неструктурованість. Постає проблема якщо не координування, то, принаймні, з'ясування особливостей впливу на структурування політичної картини світу молоді різновекторних, багатопланових і багатозначних ціннісно-сміслових конструктів, що продукуються суб'єктами політичної соціалізації (у нашому дослідженні – це освіта, політичні сили і громадські об'єднання, влада і, зрештою, сама студентська молодь).

Дослідження особливостей структурування політичної картини світу молоді потребує врахування загальнокультурного і культурно-специфічного контекстів. Згідно з першим сучасна культура (у тому числі й політична) вважається префігуративною, якій властиві розірваність цінностей поколінь, тяжіння до постматеріалістичних цінностей і спрямованість на майбутнє (М. Мід, В. Абраменкова, О. Романова, О. Донченко, Т. Титаренко та ін.). У такій ситуації особливого значення при побудові картини світу набуває активність суб'єкта, його ціннісні настанови та інтерпретативний потенціал. Водночас, характеризуючи сучасний український культурний контекст, більшість дослідників до визначальних його ознак відносять інерційність, фрагментарність, амбівалентність, декларативність, симулякрність, домінування матеріалістичних тенденцій, що не зовсім кореспондується з уявленнями про постмодерне суспільство.

В умовах такого суперечливого культурного контексту одним із визначальних чинників структурування політичної картини світу молоді, на наше переконання, стає взаємодія суб'єктів соціалізації, репрезентована дискурсом (єдність вербальної форми, значення і дії за Т. ван Дейком). А основними механізмами конструювання молоддю власного тексту виступають селекція, інтерпретація, концептуалізація ціннісних смислів і значень у процесі взаємодії з дискурсами інших суб'єктів.

Відповідно *метою* даної статті є визначення концептуальних засад емпіричного дослідження взаємодії суб'єктів соціалізації як чинника структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді.

Теоретико-методологічні засади дослідження ціннісної складової взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структування політичної картини світу студентської молоді окреслені:

- положеннями культурно-історичної психології, зокрема про те, що: а) культура і суспільство є матеріалом індивідуального розвитку, який у результаті складно опосередкованих трансформацій перетворюється в елементи внутрішньої організації особистості; б) взаємодія є засобом обміну, залучення до осмислення й інтерпретації значень та вироблення особистісних смислів; в) знак (символ, текст) є інструментом присвоєння культури і водночас перетворення, впливу на інших та самотворення (Л. Виготський, О. Леонтьєв, М. Коул, В. Кудрявцев та ін.);

- ідеями соціального конструктивізму щодо самодетермінованості, самотворення суб'єктом власного внутрішнього світу і перетворення ним соціальної реальності (К. Джерджен, М. Бахтін, Д. Леонтьєв, О. Якімова, Т. Титаренко та ін.);

- положеннями символічного інтеракціонізму про опосередкованість соціальної поведінки і взаємодії символами та їх значеннями, а також про те, що у процесі взаємодії кожен із суб'єктів соціалізації представляє і водночас коригує власну інтерпретацію смислів і значень спільного дискурсу (Дж. Мід, Г. Блумер, В. Васютинський та ін.);

- ідеями дискурсивної психології, де дискурс розглядається як динамічна форма соціальної практики, що вибудовує соціальний світ, особистість, ідентичність, задає межі реальності і допомагає її структурувати (Д. Поттер, М. Уетерел, Л. Філіпс, Л. Йоргенс, Р. Шведер, О. Артемьева та ін.).

Очікується, що за такого підходу ми зможемо проаналізувати політичну картину світу молоді у трьох площинах: як продукт взаємодії окремих дискурсів, як результат самотворення та як ресурс соціокультурного відтворення і трансформування. З огляду на вказані вище особливості соціокультурної та культурно-історичної ситуації взаємодії з високою ймовірністю можна прогнозувати широкий спектр конфігурації ціннісних конструктів молоді: від відносно узгоджених до антагоністичних і змішаних.

Дискурс взаємодії суб'єктів політичної соціалізації передбачається дослідити за двома векторами ціннісної системи координат, одну з осей якої утворюють цінності-цілі (моделі бажаного майбутнього), а другу – цінності-засоби (прийнятні способи досягнення цілей). До першої групи віднесено цінності добробуту, безпеки, порядку, стабільності, справедливості, свободи, прав людини; до другої – цінності влади, легітимності, плюралізму, толерантності, законності, відповідальності, розвитку, еволюційності (революційності), екологізму.

За результатами емпіричного дослідження буде:

- виявлено найбільш поширені типи та різновиди ціннісних моделей політичної картини світу молоді і за результатами їх деконструкції визначено базові смисли, з'ясовано їх витoki, експліковано змісти ціннісних пропозицій суб'єктів політичної соціалізації;

- виявлено ціннісні пріоритети і цілі, які зумовлюють селекцію відповідних змістів і конструювання на їх основі політичної картини світу молоддю;

- визначено соціально-психологічні ресурси впливу на розвиток дискурсивних практик і розширення спектру ціннісних пропозицій суб'єктів політичної соціалізації.

Підходи до конструювання методичного інструментарію.

Найбільш поширені методики дослідження цінностей (Р. Інглхарта, А. Вардомацького, М. Рокича, Д. Леонтьєва, Г. Олпорта та ін.) ґрунтуються на застосуванні аксіометрії – методу, який дає змогу визначити ступінь прийняття і поширення тих чи тих цінностей. В ситуації, коли у суспільстві існує консенсус щодо базових цінностей і однастайність щодо їх позиціонування у континуумі значень і смислів, такого роду емпіричні дослідження є достатньо інформативними. У трансформаційних суспільствах, де відсутній такий консенсус, знання про те, які цінності поділяють представники тих чи тих соціальних груп недостатньо для того, щоб скласти уявлення про реальні ціннісно-сміслові конструкти політичної свідомості респондентів. Окрім того, аналіз результатів досліджень політичних цінностей та ціннісних ставлень молоді, які проводилися нами впродовж останніх семи років з використанням різних методик, дає підстави для висновків про те, що:

- дані досліджень ціннісних пріоритетів з використанням напів-відкритих переліків не тотожні даним, отриманими методом моделювання ситуації. Так, наприклад, за результатами опитування 850 жителів Київської області віком від 18 до 29 років, рейтинг дефіцитарних потреб виявився таким: низький рівень оплати праці, незадовільний стан доріг у області, якість медичного обслуговування, брак робочих місць (зайнятості). За результатами дослідження методом моделювання ситуації, коли респондентам пропонувалося прийняти рішення щодо розподілу коштів місцевого бюджету, виявилось, що переважна більшість респондентів насамперед фінансували б ремонт, будівництво і облаштування доріг та благоустрій населених пунктів, друге місце посіло забезпечення медичних закладів діагностичною апаратурою та відкриття медичних закладів у селах, третю сходинку – видатки на шкільну та дошкільну освіту. Видатки на підвищення заробітної платні та створення робочих місць не піднялися вище 5 місця у рейтингу. На перший погляд, не такі вже істотні відмінності можуть свідчити про оформлення нової стратегії поведінки (соціальної практики), спрямованої на підвищення якості життя – від "поділити матеріальний ресурс між членами громади" до "витратити кошти на облаштування спільного простору життя".

Цей дослідницький результат може знайти різні пояснення – від відомого ефекту розбіжності між декларованими цінностями і тими, що визначають реальну (а у нашому випадку – навіть змодельовану) поведінку до різного рівня осмислення проблеми в ситуаціях простого вибору і моделювання власної поведінки. Ймовірно також, що в ситуації вибору найбільш значущого зі списку більшою мірою спрацьовують неусвідомлювані (стереотипні, міфологічні) чинники, що почасти й зумовлює підміну цінностей;

- у попередніх дослідженнях нами виявлені істотні відмінності і в уявленнях молоді про політичні цінності, насамперед ті, що декларуються державою як суспільно бажані. Спектр ціннісних смислів, які продукуються молоддю, охоплює увесь континуум змінних, причому встановити статистично значуще переважання якихось конструктивів видається проблематичним, що вказує на тенденцію до втрати зв'язку між політичними цінностями і базовими значеннями та сконструйованими смислами, які їх репрезентують у свідомості молоді [4];

- методики дослідження ціннісної сфери, що базуються на засадах класичної методології, дають змогу лише констатувати факт наявності або ж відсутності у масовій (чи індивідуальній) свідомості ціннісного ставлення до тих чи тих принципів політичного життя. Однак за такого підходу не видається можливим дослідження базових ціннісно-сміслових конструктивів політичної картини світу та чинників її структурування, а отже, і прогнозування вектору розвитку політичної культури у найближчому майбутньому.

З огляду на викладене, а також враховуючи те, що на питання "як?" і "чому?" відповідають переважно якісні методи, дослідження чинників структурування ціннісної складової політичної картини світу передбачається здійснити з використанням дискурсивного аналізу і методу вільного опису та психосемантичних методів (психосемантичне опитування, методика сортування ознак), у якості додаткових методів пропонуються напівпроективні (методика незакінчених речень та моделювання).

Етапи дослідження.

1. Завдання першого етапу дослідження – визначення репрезентацій (тем) та варіантів інтерпретацій (пропозицій) політичних цінностей, представлених у дискурсі суб'єктів політичної соціалізації. Відбір тем та пропозицій влади, політичних сил і освіти здійснювався за результатами контент-аналізу текстів: 1) інтернет-ЗМІ ("Українська правда" (pravda.com.ua) та "Лівий берег" (lb.ua))¹¹; 2) програм провідних політичних сил (Політичної партії "УДАР" Віталія Кличка, Політичної партії Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина", Партії регіонів, Політичної партії Всеукраїнське об'єднання "Свобода",

¹¹ Аналізувалися тексти цих двох видань упродовж перших двох тижнів лютого 2013 року.

Комуністичної партії України); 3) навчальні програми для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання – рівень стандарту та академічний рівень (з української літератури, світової літератури, історії України, всесвітньої історії та правознавства). Первинний аналіз ціннісних пропозицій студентської молоді здійснювався за результатами пошукового дослідження з використанням методики незакінчених речень.

Аналіз дискурсивних пропозицій суб'єктів соціалізації здійснювався за такими напрямками:

- 1) кількість пропозицій кожної з цінностей, їх абстрактність чи конкретність, знак оцінних ставлень;
- 2) спрямованість дискурсу: на критику існуючого ладу, на зміну існуючого ладу, на пояснення ситуації, на збереження ситуації;
- 3) цілі дискурсу: радикальні, анархічні, консервативні, ліберальні;
- 4) ступінь раціональності – ірраціональності дискурсу ;
- 5) конфліктність – зорієнтованість на консенсус;
- 6) узгодженість – неузгодженість¹².

За результатами кількісного аналізу та узагальнення базових значень дискурсивних пропозицій інтернет–ЗМІ, політичних сил, освіти і студентської молоді щодо політичних цінностей було встановлено таке:

- близько третини ціннісних пропозицій соціалізувального дискурсу є символічними і не мають інтерпретаційної перспективи;
- спектр смислових пропозицій щодо окремих цінностей звужений, а в окремих випадках представлений одним полюсом значень, а отже, інтерпретаційні конструкти цілком передбачувані;
- особливо бідно представлені у дискурсі цінності-цілі та група цінностей-засобів, властивих ліберальній політичній культурі;
- у ціннісній складовій дискурсу інтернет–ЗМІ та більшості політичних сил переважають значення та смисли, вибудовані на емоційних, міфологічних конструктах;
- ціннісний дискурс переважно спрямований у минуле або сучасне і не спрямований на консолідацію;
- дискурсивний простір обмежений простором взаємодії "влада – людина", взаємодія на рівнях "громадянин – влада" чи "громадянське суспільство – влада" не відображена у ціннісному дискурсі;
- ціннісний дискурс суб'єктів політичної соціалізації в цілому скоріше протестний, ніж радикальний.

Пропозиції соціалізувального дискурсу щодо політичних цінностей були систематизовані, уточнені і взяті за основу при розробленні інструментарію для психосемантичного дослідження – опитувальника

¹²Услід за А.В. Брушлинським, узгодженість визначаємо як характеристику поєднання основних структурних компонентів взаємодії – цілей і цінностей, мотивів і способів [8, с.78]

з 47 суджень стосовно семи тем, найбільш артикульованих у дискурсі. Опитувальник було апробовано в експертному середовищі (27 соціальних психологів), за результатами апробації внесено відповідні уточнення.

2. На другому етапі планується проведення психосемантичного опитування з метою визначення: а) факторної структури ціннісних репрезентацій дискурсу взаємодії суб'єктів політичної соціалізації; б) локалізації ціннісних преференцій студентської молоді у континуумі пропозицій суб'єктів соціалізації; в) визначення особливостей впливу освітнього дискурсу на структурування політичної картини світу молоді.

Аналіз факторної моделі політичної картини світу молоді та інших даних, отриманих у психосемантичному дослідженні буде здійснюватися за такими параметрами:

а) ступінь структурованості ціннісної складової політичної картини світу (за наявністю логіки зв'язків компонентів моделі);

б) особливості ціннісних смислів, що структурують політичну картину світу студентської молоді (узгодженість; раціональність – ірраціональність; емоційне забарвлення; спрямованість (матеріалістична – постматеріалістична));

в) вплив освіти на структурування ціннісної складової політичної картини світу (за результатами порівняння масивів і факторних моделей студентів гуманітарного профілю, технічних спеціальностей та тих, хто здобуває політичну освіту).

3. Третій етап дослідження присвячений виявленню особливостей конструювання та функціонування політичної картини світу студентської молоді, зокрема:

• виявленню ціннісних пріоритетів та ціннісно-сміслових конструктів, що зумовлюють ті чи ті типи структурування політичної картини світу та побудову відповідної типології;

• експлікації змістів ціннісних конструктів студентської молоді;

• визначенню особливостей політичної картини світу молоді (часова спрямованість (минуле, майбутнє, теперішнє), активність-пасивність, аналітичність-синтетичність, знаковість-змістовність, безпосередність-опосередкованість, "Я"-центрованість, інтерпретативність, потенційність (як багатоманітність можливостей розгортання), контекстуальність);

• визначенню рівня інтегрованості системи конструктів (за ступенем узгодженості даних, отриманих з використанням різнорідних шкал оцінювання).

Вирішення поставлених завдань забезпечуватиметься використанням блоку методик:

а) методики сортування ознак (розроблено бланк дослідження, що включає п'ятдесят ознак-пропозицій щодо семи груп політичних цінностей),

б) методики вільного опису (респондентам пропонується обрати з переліку політичних цінностей (18 позицій) ті, що найбільш значущі для них особисто і прорангувати їх, після чого описати, що саме означають для них ці цінності і чому саме вони важливі);

в) моделювання ситуацій (респондентам пропонується уявити життя без найважливіших, на їх думку, цінностей і описати загрози, які виникнуть у разі відмови від найбільш значущих цінностей).

4. На останньому, четвертому етапі дослідження передбачається створення пояснювальної моделі ресурсів взаємодії суб'єктів соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді.

Загальні висновки.

1. В умовах префігуративної культури, на тлі постмодерних тенденцій у розвитку світової культури і суперечливих тенденцій у становленні політичних цінностей перехідного суспільства одним із найбільш дієвих чинників структурування політичної картини світу молоді постає взаємодія суб'єктів політичної соціалізації, яку пропонується розглядати як дискурс, що поєднує в собі вербальну форму, значення і дію (політичні практики).

2. Соціалізувальний дискурс постає для кожного з учасників взаємодії одночасно у дискурсі його суб'єктивного тлумачення і у дискурсі інтерсуб'єктних обмінів [2], що уможливує його аналіз через призму уявлень, концептів та смислів, представлених у політичній картині світу студентської молоді. Порівняльний аналіз базових конструктів картини світу молоді з ціннісно-смісловими конструктами, представленими в риториці, стратегіях, політичних практиках інших учасників взаємодії, дасть змогу виявити особливості структурування політичної картини світу молоді та основні суперечності поля політичної соціалізації, що сприяють/гальмують цей процес.

3. Факторна модель, побудована за результатами психосемантичного дослідження, допоможе визначити ціннісні смисли, які структурують політичну картину світу студентської молоді, а також ступінь її динамічності, цілісності, центрованості на "Я" суб'єкта, потенційності, контекстуальності.

4. Застосування якісних методів дослідження дозволить реконструювати та експлікувати значення ціннісних конструктів молоді, скласти уявлення про континуальні межі ціннісних пропозицій суб'єктів політичної взаємодії, оцінити їх спрямованість, змістовність, аналітичність, внутрішню узгодженість.

5. За результатами емпіричного дослідження передбачається розробка пояснювальної моделі впливу взаємодії суб'єктів політичної соціалізації на структурування політичної картини світу студентської молоді та визначення напрямів корекції дискурсивних практик з метою розширення інтерпретативних ресурсів студентської молоді.

1. *Абраменкова В.В.* Социальная психология детства: развитие отношений ребёнка в детской субкультуре / В.В. Абраменкова.–М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО "МОДЭК", 2000. – 416 с.
2. *Васютинский В.А.* Психологическая характеристика интерсубъектного взаимодействия / Психология общения XXI век: 10 лет развития: Материалы Международной конференции 8-10 октября 2009 года: в 2-х томах. Том 1.– М.; Обнинск: ИГ- СОЦИН, 2009. – С. 17-20.
3. *Гофман И.* Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта: Пер.с.англ./Под ред.Г.С.Батыгина| и Л.А. Козловой; вступ.статья |Г.С. Батыгина| И. Гофман .– М.: Институт социологии РАН, 2003. –752 с.
4. *Жадан І.В.* Змістові компоненти соціальних уявлень студентської молоді//Наукові студії із соціальної та політичної психології:Зб.статей/ АПН України,Ін-т соціальної та політичної психології; Редкол.: С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. / І.В. Жадан. –К.: Міленіум, 2007. –Вип.15(18).– С.141-151.
5. *Коул М.* Культурно-историческая психология / М. Коул. – М.: Когито–Центр, 2000. – 432 с.
6. *Кудрявцев В.Т.* К методологии исследования личности и личностного роста в культурно-исторической психологии // Московский семинар по культурно-исторической психологии, 2004. – 9 с. (<http://www.tovievich.ru>)
7. *Леонтьев Д.А.* Неклассический вектор в современной психологии / Д.А. Леонтьев // Постнеклассическая психология: Социальный конструкционизм и нарративный подход (1(2)). 2005. – С. 51-71.
8. *Психология индивидуального и группового субъекта / Под ред. А.В. Брушлинского, М.И. Володиковой.* – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 368 с.
9. *Погорелко А.М.* Культурные особенности концептуального образа свободы в российском и американском политических дискурсах / А.М. Погорелко // Вестник Башкирского университета. 2010. – Т.15. – № 3. – С. 623-630.
10. *Сапогова Е.Е.* Psychocadabra: субъективная "картина мира" как гипертекст / Е.Е Сапогова // Известия ТулГУ.Серия "Психология". – Вып.4. – Тула: ТулГУ, 2004.– С.163-179.
11. *Филлипс Л.Дж., Йоргенсен М.В.* Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. / Л.Дж. Филлипс, М.В. Йоргансен. – Харьков: Изд-во "Гуманитарный Центр", 2004. – 354 с.
12. *Чепелева Н.В.* Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду в контексті постнекласичної парадигми / Н.В. Чепелева. – Електронний ресурс – www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nsspp/2009.../Chepeleva.htm

Problem area of representations of factors and mechanisms of political worldview structuring in a transitional society has been outlined. Conceptual foundations of researching value and meaning component of youth political worldview and vulnerabilities of its methodological provision have been described.

Key words: *political worldview, values, factors, structuring, interpretation, conceptualization, constructing.*